

Biblioteka
„Posebna izdanja”

Urednik
Aleksandar Šurbatović

Izvornici:
ARRIANI ANABASIS ET INDICA, Fr. Dubner,
Parisiis, MDCCCXLVI

PHOTII CONST. PATRIARCHAE OPERA OMNIA, Parisiis,
1900, Patrologiae Graecae tomus CIII

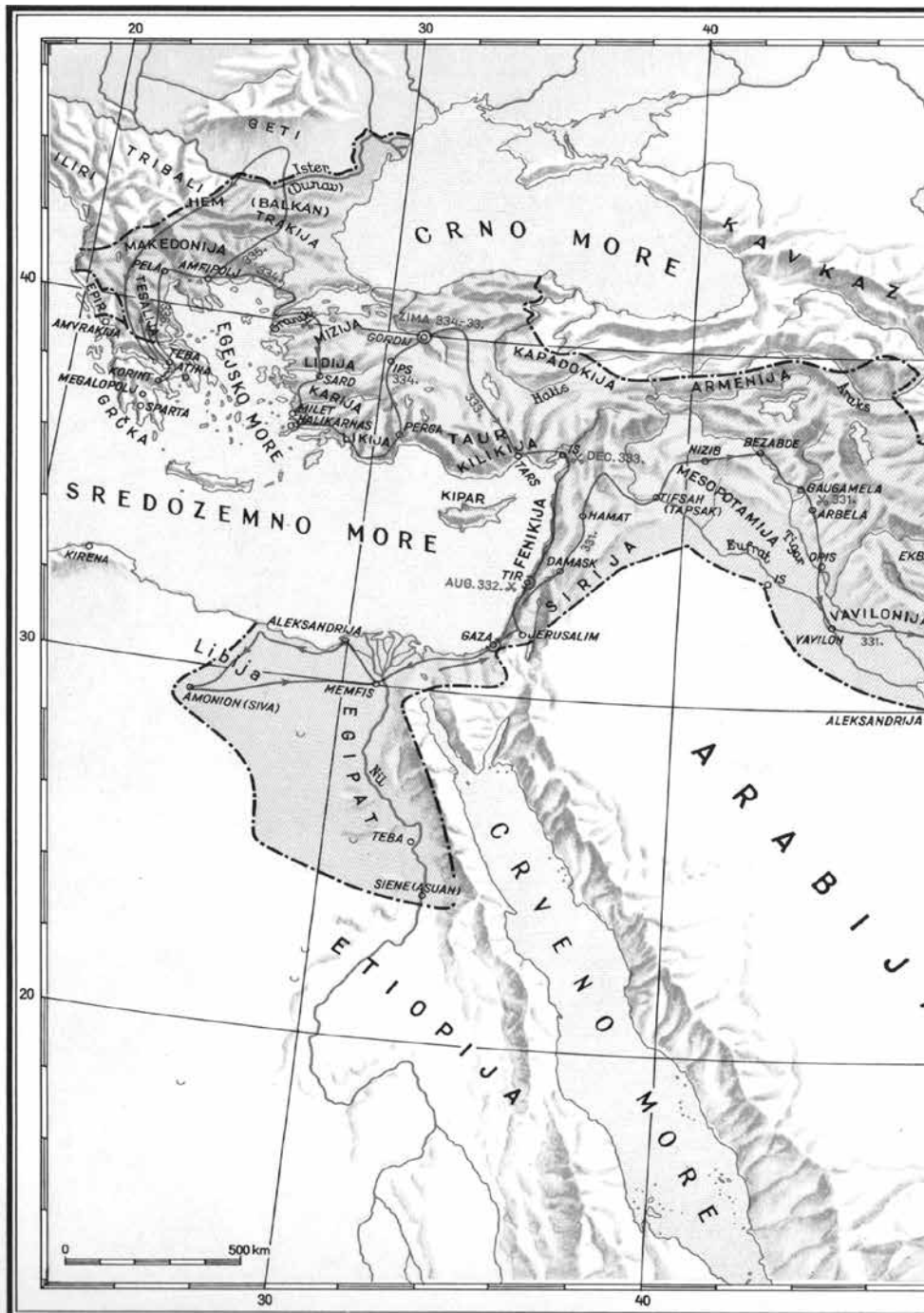
ARRIAN WITH AN ENGLISH TRANSLATION, by E. Iliff Rob-
son, in two volumes, London, MCMLXVII

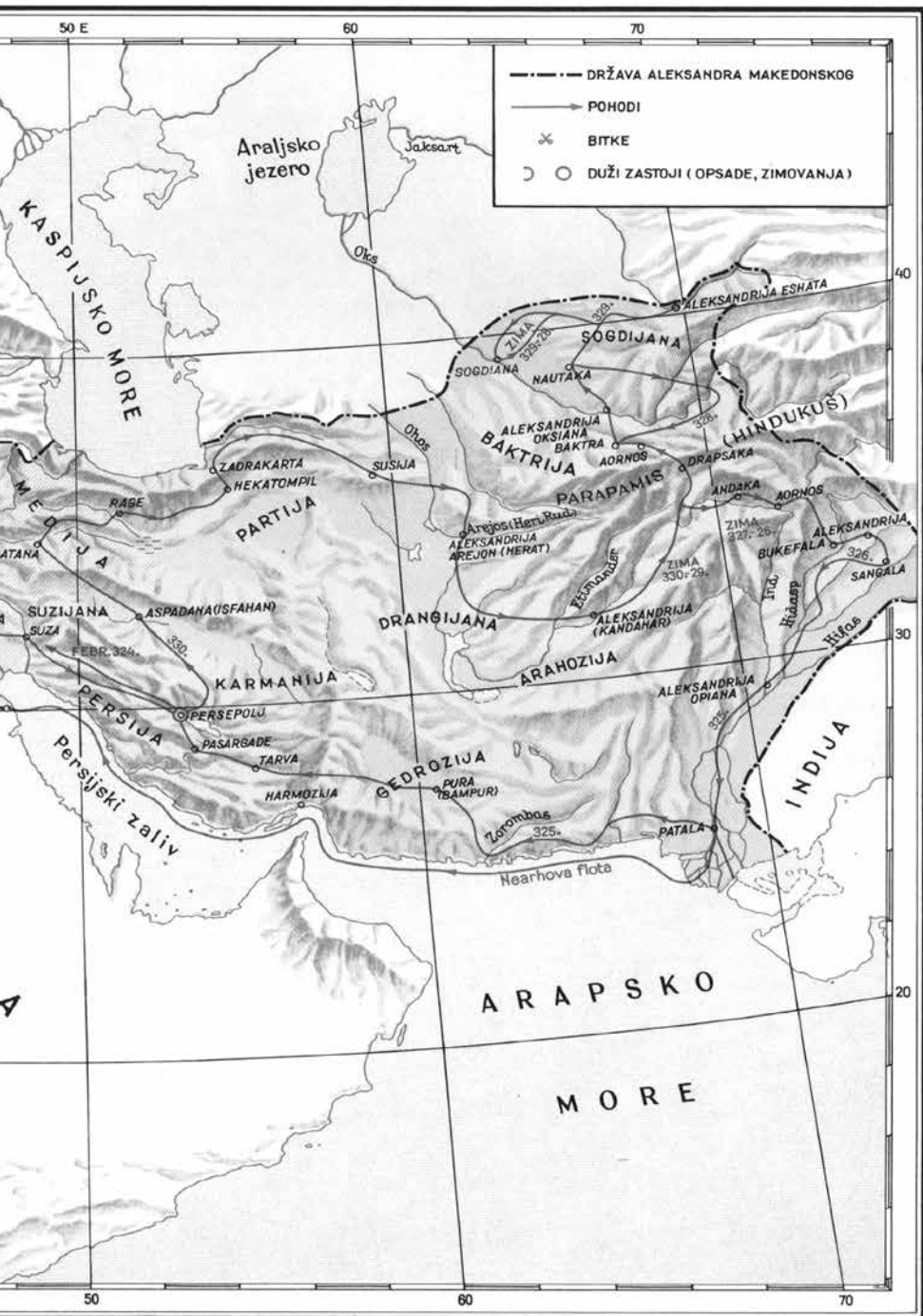
FLAVIJE ARIJAN

Pohod
Aleksandra Velikog

Preveo sa starogrčkog:
Dejan Acović

Beograd
2015.
DERETA

HRONOLOGIJA

- 382–336.** Filip II Makedonski.
- 356.** (20/21. jul). Rođen Aleksandar.
- 336.** Ubistvo Filipa II i stupanje na presto Aleksandra III Makedonskog (leto). Prvi Aleksandrov odlazak u Heladu; njegov izbor za stratega.
- 335.** Aleksandrove ratne operacije u Trakiji i Iliriji i drugi dolazak u Heladu. Razaranje Tebe (oktobar). Darije III Kodoman stupa na presto. Memnon se suprotstavlja Makedoncima u Maloj Aziji. Aristotel predaje u Likeju u Atini.
- 334.** Početak pohoda na Persiju (proleće). Bitka kod Granika. Osvajanje Lidije. Opsada Mileta i Halikarnasa.
- 334–333.** Osvajanje Likije, Pamfilije i Pisidije.
- 333.** Aleksandar u Gordiju. Osvajanje Kilikije. Bitka kod Isa (novembar).
- 332.** Opsada Tira (januar–jul). Potčinjavanje Sirije i Judeje. Opsada Gaze (oktobar). Potčinjavanje Egipta.
- 331.** Osnivanje Aleksandrije u Egiptu. Osvajanje Kirene. Pomračenje meseca (20. septembar). Bitka kod Gaugamele (1. oktobar). Aleksandar u Vavilonu (oktobar); Suza (decembar). Agisova pobuna, bitka kod Megalopolisa.
- 330.** Aleksandar u Persiji (januar–april). Spaljivanje dvorca u Persepolisu. Egbatana. Darijeva smrt (jul). Osvajanje Hirkanije, Arije i Drangijane. Osnivanje Arijske Aleksandrije i Proftasije. Pogubljenje Filote, potom Parmeniona.
- 330–329.** Aleksandar provodi zimu u Drangijani.
- 329.** Delimično potčinjavanje Gedrosije. Osvajanje Arahosije. Osnivanje Aleksandrije u Arahosiji.

- 329-328. Aleksandar provodi zimu u oblasti Kabula. Osnivanje Aleksandrije pod Kavkazom.
328. Dolazak do Hindu-Kuša; osvajanje Baktrije i Sogdijane. Osnivanje Aleksandrije Krajnje, Eshate.
- 328-327. Aleksandar provodi zimu u Zarijaspi.
- 327-326. Aleksandar u Samarkandu. Ubistvo Klita. Osvajanje istočne Sogdijane. Ženidba Roxsanom. Zavera paževa i pogubljenje Kalistena. Aleksandar prelazi Hindu-Kuš i priprema se za pohod na Indiju. Ratovanje tokom zime u oblastima Kunara i Svata.
326. Aleksandar prelazi Ind. Bitka kod Hidaspa. Osvajanje Pendžaba.
325. Potčinjavanje Malijaca; Aleksandar teško ranjen. Osnivanje gradova u donjem toku Inda. Aleksandar uplovljava u Indijski okean. Prolazak kroz Gedrosiju (avgust-oktobar). Nearhovo putovanje (oktobar-decembar).
324. Pobuna makedonske vojske u Opisu (grad u Vavilonu). Aleksandar u Egbatani. Hefestionova smrt. Harpal beži u Heladu. Proglas o povratku izgnanika na Olimpijskim igrama.
- 324-323. Potčinjavanje Kosejaca.
323. Aleksandar u Vavilonu. Hefestionov pogreb (maj). Aleksandrova smrt (10. jun).
311. Rasparčavanje Aleksandrovog carstva.
306. Dijadosi se proglašavaju kraljevima.
301. Bitka kod Ipsa.
- 323-330. Dinastija Ptolemeja u Egiptu.
- 312(301)-363. Seleukidi u Siriji.
- 283-148. Antigonidi u Makedoniji.
- 263-133. Dinastija Atalida u Pergamu.
248. Osnivanje Parćanske kraljevine.
245. Reforme kralja Agisa u Sparti.
221. Pad Sparte; bitka kod Selasije.
197. Bitka kod Kinoskefale.
168. Bitka kod Pidne.
146. Rimljani razaraju Korint.
27. p. n. e.-14. n. e. Oktavijan Avgust; nestanak poslednjeg helenističkog kraljevstva.

ALEKSANDAR VELIKI – SKICA ZA PORTRET

Helenistički period povezuje klasičnu Heladu sa carskim Rimom. Njegova zamršena istorija počinje smrću Aleksandra i Aristotela, a okončava se smrću Julija Cezara. Balkanska Makedonija ima naročito važnu ulogu u opštem istorijskom napretku helenizma. Ova je oblast bila brana osvajačima sa severa i tako je omogućila Helenima na jugu da razviju svoju klasičnu civilizaciju. Antička Makedonija takođe je izvršila političko ujedinjenje helenskog sveta pod vođstvom Filipa i Aleksandra. Helenska kultura proširila se sve do granica naseljenog sveta. Nove modele mišljenja, života i stvaranja prihvatili su Rimljani a na tako pripremljenom tlu razvila se i nova svetska religija – hrišćanstvo.

Makedonija se kao geografsko-politička celina prvi put pojavljuje na istorijskoj sceni u V veku p. n. e., mada se može reći da njena istorija započinje negde početkom VII veka p. n. e., kada se helensko pleme Makedona, čija je postojbina Orestida, počelo širiti potiskujući Tračane i boreći se sa Ilirima postepeno zauzimajući Eordeju, Botijeju, Pijeriju i Almopiju, konačno se smeštajući u oblasti koju Tukidid naziva Donja Makedonija ili Makedonija pored mora¹.

¹ Tukidid, I 58–61. Još uvek se vode rasprave o etničkom poreklu Makedonaca i njihovom odnosu sa Ilirima; sudeći po Herodotu, I 56, VIII 43, Makedonci su dorsko pleme; koliko se može proceniti, makedonski jezik deo je grupe zapadnih helenskih dijalekata sa fokidskim, lokridskim itd., i nema pisane tradicije. Atički dijalekt kasnije je odabran kao jezik obrazovanja i

Premda Herodot i Tukidid, obojica upućeni u genealogiju makedonske argeadske i temenidske dinastije, smatraju Perdiku I rodonačelnikom, štaviše njemu pripisuju sam nastanak države (prva polovina VII v. p. n. e), tradicija beleži imena kraljeva i pre Perdike – Karan, Ken, Tirima. Posle dugotrajnih sukoba sa Ilirima i Tračanima i privremenim priznavanjem vlasti Persije (510–479. p.n.e) oblast je zadobila svoj konačni oblik i karakter. Organizacionim i administrativnim umećem prvog velikog lidera Aleksandra I, zvanog Filhelen, čija je blagovremena informacija doprinela pobedi Helena nad persijskim snagama Kserksa i Mardonija, sizerenstvo makedonskog kraljevstva prošireno je od donjeg toka Strimona do Antemunta. Ovo je donelo ekonomske blagodeti uključiv i eksploataciju brojnih rudnika srebra u oblasti jezera Prasijas, tada je iskovan i prvi makedonski novac, nezavisne makedonske kneževine na zapadu i severu Makedonije došle su pod centralnu vlast, priznajući primat porodice Temenida. Ulazak države u istoriju Helade potvrđen je kada su helanodici primili Aleksandra I na Olimpijske igre, verovatno one iz 496, na kojima su mogli da učestvuju, kao što je poznato, samo Heleni.

Perdika II, sin prvenac Aleksandra I, vladao je četrdeset godina (454–412/13), morao je da se izbori sa dinastičkim nemirima ali i sa stalnom opasnošću od tračkih plemena; takođe sa posledicama Peloponeskog rata koji je gurnuo Heladu u metež tokom V veka p.n.e, dovodeći atinsku i spartansku vojsku u samo središte Makedonije. Perdika se pokazao kao sposoban lider i vešt diplomata te je tako očuvao teritorijalni i politički integritet svog kraljevstva.

kulture a lokalni dijalekt zadržan je u usmenoj komunikaciji. Posle Aleksandra nestaje i iz ove sfere i ustupa mesto kojni, tako da u doba posle Hrista više nije u upotrebi. Retki navodi leksikografa pokazuju da je u pitanju veoma arhaičan dijalekt; ti su navodi inače služili za objašnjenja pojedinih primera homerske upotrebe; zanimljivo je da jedan od temeljnih pojmova makedonske društvene organizacije, i u istorijskom vremenu – kraljevi he-teri, ἑταῖροι τοῦ βασιλέως – postoji jedino u homerskom jeziku.

Završetak poslova unutar države pao je u ruke njegovog nasljednika Arhelaja I; i antički izvori i savremena nauka pripisuju mu veliku vladarsku mudrost. Tokom njegove vlasti organizovana je odbrana zemlje i razvijeni kulturni odnosi sa Heladom. Sam čovek kulture, kralj je provodio vreme u svojoj novoj palati u Peli, kamo je iz Ege preneo prestonicu. Bio je okružen umetnicima, pesnicima i tragičarima među kojima je bio i veliki Euripid, koji je svoje tragedije *Arhelaj* i *Bakhe* ovde napisao. Do 399. kada je ubijen, Arhelaj je uspeo da pretvori Makedoniju u jednu od najjačih država helenskog sveta. Tokom četrdeset godina nakon smrti Arhelaja, Makedonija je postala poprište mnogobrojnih sukoba i oblast za koju su se nadmetali vladari kratkog veka. Zemlja je pustošena upadima Ilira i Tračana i morala je da se pokorava zahtevima Atine. Uprkos svemu bila je konsolidovana do izvesne mere sa Amintom III na prestolu, a sa usponom Filipa II (359), povratila je svoje samopouzdanje i pređašnju snagu. Ovaj harizmatični vladar, čiji su vojnički genije i diplomatsko umeće preobratali Makedoniju u najmoćniju državu u oblasti Egeja i utrljali put za panhelenski pohod njegovog sina na istok, bio je ekspanzivni lider sa vizijom čija je posledica bilo širenje helenizma na tri kontinenta. Tokom svog burnog života² čvrsto je ustanovio centralnu vlast u zemlji, reorganizovao je vojsku u fleksibilnu i efikasnu celinu, ojačao slabije oblasti zemlje preseljavanjem stanovništva i utvrdio neporecivu superiornost unitarne

² Neumorni vojnik i vešt diplomata pribegavao je i političkim brakovima; prvo se oženio Ilirkom Audatom, da bi otklonio opasnost od Ilira, potom, sklopivši savez sa Larisom, glavnim gradom Tesalskog saveza, oženio se Filinom iz Larise. Olimpijadom, majkom Aleksandrovom, oženio se nakon sklapanja saveza sa Aribom, kraljem Epira; Olimpijada je bila kraljeva nećaka, žena čelične volje i posvećena u misterijske kultove o čemu su se ispredale razne priče. Njegova sedma i poslednja ženidba, kako neki kažu jedina iz ljubavi, bila je sa Kleopatrom. Ona je bila nećaka moćnog makedonskog plemića Atala, Filipovog čoveka od poverenja i punokrvna Makedonka; otud je pitanje nasleđivanja prestola postalo veoma složeno.

Makedonije nad sistemom gradova država – polisa, koji se u istom ovom periodu suočavao sa opadanjem. Iznenadna smrt Filipa u atentatu 336, na sam dan venčanja njegove ćerke iz braka sa Olimpijadom Kleopatre i Aleksandra, mladog kralja Moloha, učinila je kraj blistavoj karijeri čiji je krajnji cilj bio ujedinjenje Helade za invaziju na Persiju³.⁴ I pored toga, Makedonija, u potpunoj kontroli stanja na Balkanu, bila je spremna za novu istorijsku ulogu.

Fascinantni niz događaja: političke promene, briljantne pobeđe na bojnopolju i čitav spektar nadahnutih, ponekad megalomanskih, vizija i planova, čine svojevrsni vrtlog čije je središte sin Filipa II i Olimpijade, Aleksandar III Makedonski, nazvan Veliki⁵. U specifičnoj tenziji u kojoj nastaju novi i do tada neviđeni fenomeni, kada se opseg i plan događaja šire na nivo globalnog, robusni Makedonci proneli su helenske kulturne i političke institucije i okvire širom tada poznate ekumene. Ovaj svet odvažnosti i strasti, ispitivanja i kontradikcije, video je nove geografske i kulturne horizonte, osnivanja novih gradova koji će biti čvorišta ljudskih aktivnosti u potonjim vekovima te pokušaj fuzije elemenata koje obično nazivamo civilizacijskim. Dometi svih ovih događaja, jedinstvenih u antičkoj i svetskoj istoriji, ispitivani su u mnogobrojnim knjigama i studijama. Velika je teškoća i sasvim sumarno prikazati njihovu

3 Filip je svoj plan za invaziju na Persiju izložio na skupštini Korintskog saveza, koji je bio institucionalni izraz makedonske hegemonije nad Heladom; njegova složena motivacija za ovaj plan uključivala je oslobođenje helenskih gradova u Maloj Aziji od persijskog uticaja i kažnjavanje Persijanaca za nedela počinjena tokom rata 480–479. p. n. e., ekonomski dobitak i prestiž.

4 Filipa je ubio pripadnik kraljevske garde Pausanija iz Oreste; motivi su raznoliki i verovatno nikad istina neće izaći na videlo. Pausanija je ubio kralja zbog emotivnog rastrojstva nakon raskida ljubavne veze. Međutim, politička pozadina koja uključuje zaveru, uključiv u nju Olimpijadu i samog Aleksandra, takođe se ne može isključiti.

5 Heleni su Aleksandra zvali *Aniketos*, nepobedivi, Hiperid, I 32.3; apelativ *Magnus* daće mu tek Rimljani.

bibliografiju, kao i intencije pojedinih autora. Ekspanzija interneta donela je nov i nemerljivo širi prostor u kojem se svakodnevno publikuju nova viđenja i prikazi.

Aleksandar je rođen 356. godine u Peli. Olimpijadinog i Filipovog sina od trinaeste do šesnaeste godine podučavao je veliki Aristotel, pobudivši kod njega interesovanje za filozofiju, medicinu i naučna istraživanja. Zadužen da se stara o Makedoniji tokom Filipovih operacija protiv Vizanta, 340. godine, savladao je Mede, tračko pleme. Dve godine kasnije zapovedao je levim krilom makedonske vojske u bici kod Heroneje, u kojoj je Filip porazio združene snage helenskih polisa, i pokazao veliku ličnu hrabrost prilikom potpunog uništenja tebanske Svete čete. Godinu dana kasnije, Filip je ostavio Olimpijadu. Aleksandar sa majkom odlazi u Epir, kasnije sam odlazi u Iliriju. Uskoro je došlo do pomirenja oca i sina i Aleksandar se vraća u Makedoniju, ali njegov položaj kao prestolonaslednika nije bio osiguran. Posle ubistva Filipovog, Aleksandar uz aklamaciju vojske stupa na presto. U nizu čistki koje su potrajale godinu dana oslobađa se svih protivnika; nekolicini ljudi za koje se sumnjalo da su učestvovali u Filipovom ubistvu bilo je suđeno. Arhabej i Heromen, sinovi Eropa iz Linkesta, koga je Filip prognao iz zemlje, bili su pogubljeni; treći sin, Aleksandar, izjavio je pokornost novom kralju. Aminta III, Filipov nećak i sin Perdike III, pogubljen je pod optužbom za izdaju. Atal, makedonski velikaš, koga je Filip poslao u Aziju 336, u sklopu prethodnice, bio je takođe umoren pod teško dokazivim optužbama. Štaviše, Olimpijada, vrativši se u Makedoniju kada je njen sin postao kralj, na užasan način je pogubila Kleopatru, poslednju Filipovu ženu, i njenu malu ćerku. U životu je ostavljen slaboumni Filip Aridej, Aleksandrov polubrat, sin Filipa i Filine iz Larise. Najsposobnije Filipove vojskovođe i drugovi iz detinjstva sada su, našavši se na položajima koji su donosili moć, bili spremni da se uz Aleksandra upuste u poduhvat gradnje svetske imperije.

Šta se u kontekstu večnih pitanja o imperijalizmu i kraljevskoj moći može kazati o Aleksandru? Kako se i pomoću čega mogu identifikovati distorzije događajnog i mitotvorstvo, i definisati okviri za istorijsku interpretaciju? Da li je tačno to da *characters do not exist, only interpretations of characters exist*? Ono što je činjenica prve vrste jeste da savremenih izvora nema. Arheološki nalazi, natpisi i numizmatički artefakti koji povremeno izlaze na svetlost dana ponekad više zbunjuju nego što objašnjavaju. Još uvek su u toku sporenja oko čuvenih grobnica u Vergini a najnoviji nalaz monumentalne grobnice kod Amfipolja poseduje sve odlike arheološke zagonetke prve vrste. U ovoj *Game of Thrones* sporna su tumačenja čitave serije novca i medaljona, a jedan je papirusni nalaz – fragmentarni prikaz Aleksandrove kampanje u Trakiji 335 – prava enigma, začuđujuća mešavina poznatih imena bez znakovitog konteksta⁶. Istorija Aleksandrovog doba osniva se, dakle, prevažno na literarnim izvorima, derivativnim sastavima iz rimskog doba koji se izvode iz izgubljenih dela Aleksandrovih istoričara.

Pokušamo li da pomoću sastava nekoliko desetina ljudi od pera, bilo da su pratili Aleksandra u sviti istoričara, pesnika-ulizica, geometara, praktičnih naučnika i inženjera, saboraca sa literarnim ambicijama, ili o njemu pisali u potonjim razdobljima, pristupimo „nultom momentu”, živom Aleksandru, među njima tom trenutku najbliži je Kalisten iz Olinta. Nećak slavnog Aristotela pratio je Aleksandra na pohodu, ali je zbog protivljenja njegovim orijentalizirajućim težnjama pao u nemilost i pogubljen tokom takozvane zavere paževa 327. Njegov spis *Dela Aleksandrova*⁷, koji je svojim

6 *A Ptolemaic Fragment of an Alexander History*, W.Clarysse, G.Schepens, Chr.Eg, 60 (1985); tekst je datiran u II vek p. n. e., pronađen je u omotu mumije koju je D. G. Hogart pronašao u Rifehu 1906; jako fragmentovan, ne dopušta bliža saznanja o tome da li se radi o delu istorijskog narativa ili pak o komentaru šire narativne celine.

7 *Πράξεις Ἀλεξάνδρου*; u ovom prikazu izostavićemo njegova dela koja se ne tiču samog Aleksandra.

fantastičnim elementima uticao na stvaranje romaneskne tradicije, izgubljen je, osim malobrojnih fragmenata. Onesikrit i Nearh, pripadnici mornarice, pišu u periodu između Aleksandrove smrti i 310. Nearh sa Krita, glavni zapovednik flote, opisao je svoju plovidbu od ušća reke Ind do ušća reke Tigar; živa i pouzdana pripovest sačuvana je u sadržaju Arijanovog dela *Indija* i drugim. Onesikrit iz Astipaleje na Kosu, bio je kormilar u floti; kralja prikazuje kao filozofa u ratnoj spremi, manje ga zanimaju opšte istorijske i društvene okolnosti; uz ulaganje kralju njegovo delo jeste svesno napisan roman bez historiografskih pretenzija. Medej iz Larise piše verovatno neposredno posle Aleksandrove smrti; njegovo delo nije sačuvano. Pretežni autoritet helenističkog vremena bio je Klitarh iz Aleksandrije, čiji veoma popularan prikaz Aleksandrovog pohoda nastaje oko 309–306; Aleksandra nikada nije video a prikaz stvarnih događanja ponegde je „poboljšan”, protkan čistim izmišljotinama. Sačuvani fragmenti svedoče o bujnoj mašti Klitarhovoju a romantične crte u temeljima su kasnijeg razvoja legende. Ptolemej, Lagov sin, jedan od saboraca Aleksandrovih i prvi helenistički vladar Egipta, osnivač dinastije, napisao je, verovatno posle 306, *Istoriju Aleksandra Velikog*, čiji se obrisi mogu rekonstruisati iz Arijana; stiče se utisak objektivnog, suvog i stvarnosnog izlaganja. Nešto fragmenata ostalo je i od Aristobula, verovatno rodnom iz Fokide u severnoj Heladi, koji piše oko 297. Tokom pohoda nije obavljao vojne nego civilne dužnosti, kao što je sprovođenje u delo popravke Kirove grobnice. Pisao je suzdržano, trezveno, opisujući što je sam video, premda je portret kralja ublažen i donekle sumnjivo povoljan.

Sastavi kao što su takozvani *Kraljevski dnevници*, koje su vodili Diodot iz Eritreje i Eumen iz Kardije, donose više nedoumica nego što pružaju obaveštenja. Moguće je i to da su u pitanju naknadno nastale tvorevine, po uzoru na vavilonske hronike, odnosno astronomske dnevničke. Slično je i sa tridesetak Aleksandrovih pisama

koja pominju i navode razni pisci. Neka su očigledno krivotvorena, za druga je moguće da potiču iz Aleksandrove kancelarije, međutim, za najveći deo stvar je nejasna. Tipološki posmatrano neka su sastavljena prema načelima retorike, dok su takozvana „pisma o čudesima” žanr izrazito folklornog karaktera i obiluju motivima iz bajke.

Kada se u prostoru i vremenu izađe iz kruga koji su činili Aleksandrovi saborci i učesnici pohoda, i oni koji su živeli u njegovom vremenu, sasvim sumarno prikazano, shema uticaja te baziranja narativnih celina izgledala bi ovako: na jednoj strani nalazi se Arijanova *Anabasa – Pohod Aleksandra Velikog*, bazirana eksplicitno na Ptolemeju i Aristobulu; na drugoj, grupa koja deli tradiciju zajedničku Diodoru⁸, Kurciju Rufu i Justinu, izvedena iz Klitarhove povesti. Aleksandrova biografija kod Plutarha zasnovana je na čitavom mozaiku izvora, a obimno Strabonovo delo adaptira značajne odlomke glavnih istorijskih pisaca, Onesikrita, Nearha i Aristobula. Ova „kanonska lista” ima svog dodatnog člana u Polibiju za koga se smatra da crpi materijal od Demetrija iz Falerona⁹. Naročita pažnja odavno je poklonjena Plutarhu i njegovoj biografiji Aleksandra¹⁰, zbog njegovog programskog stava o pisanju biografije i konstruisanja narativa prema čitavom nizu izvora. Njegova dva sastava o Aleksandru, *O Aleksandrovoj dobroj sreći* i *O Aleksandrovoj vrlini*¹¹, retorska su ekstravagancija *sui generis*. Stalni napori filološke nauke usmereni su upravo na otkrivanje proplamsaja iz-

8 Na srpskom: Diodor sa Sicilije, *Istorijska biblioteka*, knjige XVII–XXII, prev. Marijana Ricl, Novi Sad, 1998.

9 Atinski političar i peripatetičar, Teofrastov prijatelj i pristalica makedonske stranke; upravljao je Atinom 317–310 p. n. e., a potom otišao na dvor Ptolemeja I u Aleksandriju; od njegovih dela sačuvano je samo nešto fragmenta. Polibije na srpskom: *Istorije*, prev. Marijana Ricl, Novi Sad, 1988.

10 Na srpskom prevod Miloša Đurića, više izdanja; takođe na hrvatskom: Plutarh, *Usporedni životopisi*, prev. Zdeslav Dukat, Zagreb, 1988.

11 *Περί τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης, Περί τῆς Ἀλεξάνδρου ἀρετῆς.*

vora u narativima potonjih pisaca. Diodor, stilski ujednačen tokom čitave pripovesti, materijal iz različitih izvora prezentira svojom terminologijom i tako briše tragove. Sam izbor pojedinih sekvenci takođe je zavisio i od prilika u kojima narativ nastaje. Najzagonetniji od svih istorijskih pisaca jeste Kurcije Ruf¹². Nije poznato doba u kojem je živio, praktično ga je moguće locirati bilo u kom momentu u ogromnom rasponu od Avgusta do Septimija Severa. Njegov je narativ živahan i senzacionalan, delo je brižljivo koncipirano i daje širi interpretativni prostor ali ne proizvodi pseudoistorijski sadržaj. Justinova epitoma Pompeja Troga i sama ima svoje doprinose u redakciji pretpostavljenih izvora te nameće sopstvene ideje i stil. Isto se odnosi i na takozvanu *Epitomu iz Meca*, poznoantički kompendijum ranijih izvora koji pokriva Aleksandrov pohod od Hirkanije do južne Indije; osim Klitarha i drugih mora se pretpostaviti, kako se čini, i refleks jednog nepoznatog hebrejskog izvora koji daje jednu specifičnu sliku osvajača i njegovog delovanja.

Poseban literarni proizvod jeste *Roman o Aleksandru*. To je popularno narodno štivo, kasnije pripisivano Kalistenu, koje na fantastičan način prenosi dela Aleksandrova¹³. Njegovo postojanje može se dokazati u II v. p. n. e., ali su sačuvane helenske verzije iz potonjih vekova. Postoji jermenski, sirijski, koptski i čitav niz drugih prevoda, a izvesni Julije Valerije Polemije, možda konzul iz 338, preveo je roman na latinski. Motivi romana ušli su u srednjovekovnu književnost a javljaju se i u istočnjačkim povestima. Roman postoji i u srednjovekovnoj srpskoj književnosti – *Srpska Aleksandrida*¹⁴.

12 *Historiae Alexandri Magni*.

13 Na srpskohrvatskom: Pseudo-Kalisten, *Život i djela Aleksandra Makedonskog*, prev. Zdeslav Dukat, Novi Sad, 1897.

14 *Stara srpska književnost II*, Novi Sad/Beograd, 1970; kritičko izdanje: *Srpska Aleksandrida*, SANU, Beograd, 1985.

Flavije Arijan

*Najbolji prikaz pohoda Aleksandra Makedonca napisao je Arijan, po davnašnjem sudu patrijarha Fotija*¹⁵. Isti vizantijski učenjak, nakon čitanja drugih Arijanovih dela, saopštava i nekoliko biografskih podataka. Arijan, Ἀρριανός, posle dobijanja rimskog građanskog prava Flavius Arrianus, kaže da je rođen u Nikomediji u Bitiniji, tu je odrastao i stekao osnovno obrazovanje; kao zreo čovek bio je sveštenik Demetre i Persefone, kojima je grad bio posvećen. Bio je jedan od učenika i sledbenika stoičkog filozofa Epikteta iz Hijerapolja (60–140. n. e.). Zahvaljujući učenosti i sposobnostima obavljao je razne službe u rimskoj državi; za vreme Hadrijana (117-138) bio je *consul suffectus* pa je kao *legatus Augusti pro praetore* upravljao Kapadokijom; godine 146. bio je konzul. U Atini je stekao zvanje arhonta eponima i građansko pravo u atinskoj opštini Peanija. Bio je posvećen i u Eleuzinske misterije. Izvesno je to da je vodio život visokog rimskog zvaničnika u relativno stabilnim društvenim okolnostima, u poznim godinama posvećen društvenim kontaktima i kulturi. Umro je nešto pre 180. godine, najverovatnije u Atini. Zanimljivo je napomenuti da je boravio i u našim krajevima: svojim očima, αὐτός ἰδών, video je ušće Save, Σάος, u Dunav¹⁶.

Prostorno-vremenski okviri Arijanovih dela mogu se utvrditi samo približno. Može se pretpostaviti da su *Razgovori Epiktetovi*, u osam knjiga, sačuvane su prve četiri, *Homilije* u dvanaest knjiga (nisu sačuvane) i posebno *Priručnik Epiktetov* (Ἐγχειρίδιον)¹⁷, dela nastala tokom boravka u Epiktetovoj školi u Nikopolju, u Epiru, kamo je filozof otišao nakon što je imperator Domicijan dekretom proterao sve filozofe iz Rima, a publikovana kasnije. Sastavi

15 Fotije, Ἀρριανοῦ Παρθικά, LVIII.

16 Arijan, *Indija*, IV.

17 Na srpskom: Flavije Arijan, *Priručnik Epiktetov*, prev. Miloš Đurić, više izdanja.

Oplov Crnog mora (verovatno iz 131), *Pohod na Alane* (134–135) i *Taktika* (koju sam Arijan datira u dvadesetu godišnjicu Hadrijanove vladavine, 136–137), vezana su za Arijanov boravak i delovanje u Kapadokiji. U atinski period mogu se uvrstiti spis *O lovu* – koji utvrđuje Arijanovu reputaciju nastavljača i imitatora velikog Ksenofonta¹⁸, kako kaže Fotije, potom istorijski prikazi *Istorija Bitinije*, u osam knjiga, *Istorija ratova sa Parćanima*, (u doba Trajana), u sedamnaest knjiga, *Događaji posle Aleksandra*, u deset knjiga, te biografije Timoleona i Diona. Ova dela nisu sačuvana, postoje samo izvodi kod Marka Herenija Deksipa i patrijarha Fotija. Izvesno je, međutim, da je stvaralačka delatnost Arijanova trajala čitavog njegovog života te da je, prema Pjeru Vidal Nakeu, bio stalni saputnik Muza. U period boravka u Atini mogu se smestiti *Pohod Aleksandra Velikog* (Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου) i *Indija* (Ἰνδική)¹⁹. Svoja dela sastavlja na atičkom dijalektu, sa izuzetkom *Priručnika Epiktetovog*, koji je napisan na kojni, i *Indije*, koja je na jonskom dijalektu, kao svojevrsni omaž Herodotu iz Halikarnasa, ocu istorije.

Pozitivne odlike Arijanovog stila ističe Fotije²⁰: *Ovaj pisac ne ustupa pred najboljim istorijskim piscima. Veoma je postojan u sažetom pripovedanju i nikada ne remeti kontinuitet priče loše umetnutim digresijama ili dodacima; novator je više u rasporedu reči nego u izrazu, te bi bilo nemoguće za pripovest da napreduje jasnije i razumljivije. Njegov je stil jasan, eufoničan i ugladen, karakterisan spletom ugodnosti i uzvišenosti. Njegove novine u jeziku nisu samo dalekosežne, nego su očigledne i naglašene, figure govora u stvarnosti ne samo promena običnih reči... Raznolikost njegovih retorskih*

18 *O lovu*, I 4, Arijan sebe naziva mlađim Ksenofontom pošto je on Epiktetu bio ono što je Ksenofont bio Sokratu. Lukijan iz Samosate, *Aleksandar, lažni prorok*, 56, Arijana jednostavno naziva Ksenofontom.

19 Na srpskom: Arijan, *Indija*, prev. Aleksandar Loma, Novi Sad, 2000.

20 Fotije, XCII.

figura jeste zadivljujuća; one ne skreću naglo od jednostavnog oblika i upotrebe nego su postepeno upletene od samog početka, tako da ne zamaraju svojim brojem niti stvaraju zabunu iznenadnim promenama. Rečju, ko ga uporedi sa drugim istorijskim piscima videće da su mnogi klasični pisci slabiji od njega.

Nasuprot ovome Tarn²¹, koji se nije mnogo bavio prefinjenosti ma stila, za Arijana kaže da je kao *practical soldier ... wrote plainly and eschewed rhetoric*. Tokom decenija i stoleća Arijanov prikaz služio je kao narativna potka i faktografski izvor, dok je sam pisac, uz poneku kritiku za izostavljanje pojedinih epizoda ili potcjenjivanje persijskih odbrambenih napora, primera radi, bio uzdizan do te mere da se može govoriti o svojevrsnom *Arriankultus*.

Pod kojim okolnostima i, što je najvažnije, s kakvom name-rom nastaje *Pohod Aleksandra Velikog*? Svoj izvorni naziv duguje klasiku antičke književnosti, Ksenofontovoj *Anabasi*, i podelu na sedam knjiga. Pjer Vidal Nake svoj pogovor francuskom prevodu²² *Pohoda* imenuje *Flavius Arrien entre deux mondes*, i tako veoma pravilno određuje poziciju Arijana, i svakog istoričara: on pripada dvama epohama, jedna je njegova sopstvena, doba rimskog carstva na svom vrhuncu; drugu čine događaji od pre četiri stotine godina koje posmatra iz svoje atinske mirovine, služeći se raspoloživim izvorima. Arijanov poziv u uvodnoj reči da se upoznamo sa ostalim delima o Aleksandru za nas ostaje bez odziva, budući da najveći deo prikaza o Aleksandru, naročito onih koji su bliski njegovom vremenu, kako je rečeno, nije sačuvan. Arijanov vek, doba mimeze, podražavanja uzora, doba presahlih kreativnih snaga antike, pisca dovodi u sasvim specifičan odnos sa prethodnicima i uzorima, omogućava mu da sa njima stupi u poseban kreativni dijalog

21 W.W.Tarn, *Alexander the Great*, CUP, 1979.

22 Arrien, *Histoire d'Alexandre: L'Anabase d'Alexandre le Grand et L'Inde*; trad. par Pierre Savinel, postface de Pierre Vidal-Naquet, Paris, 1984.

i da načini čitav *web of allusions*. Arijan je jedan od retkih koji na samom početku navodi svoje izvore, Ptolemeja i Aristobula na prvom mestu a potom i druge; pred sobom ima, kako zamišljamo, i ostale predstavnike raznolike tradicije o Aleksandru. Na razmeđu dva sveta, dok se jedan reflektuje u drugom, gradi svoj narativ o Aleksandru utemeljen na kontroverznim osnovama prethodnika.

Počev od Drugog punskog rata i Plautove komedije, Rim se približe upoznaje sa likom i delom Aleksandra Velikog. Taj mu naziv upravo Rimljani daju. Pompej, veliki vojskovođa i političar, i sam uzima taj apelativ, čak i svoju frizuru modeluje prema liku velikog osvajača; Oktavijan Avgust posećuje Aleksandrovu grobnicu u Egiptu, dok je od svih rimskih imperatora *philalexandrotatos*²³ bio Karakala koji, uzgred rečeno, svim stanovnicima Rimske imperije dodeljuje građansko pravo. Republikanska tradicija, sa čvrsto ukorenjenom rimskom mržnjom prema kraljevima, posredstvom kritike „Aleksandrovog despotizma” dolazi do kritike rimske carske vlasti u I veku n. e. Prema Dionu Kasiju, veliki Marko Ulpije Trajan delio je Aleksandrove težnje za osvajanjima i nadmetao se sa njim²⁴. U ovom rasponu, između vladavine Trajanove, velikog osvajača i proširitelja rimske moći, i njegovog naslednika Hadrijana, koji obustavlja ratove i teži ka tome da konsoliduje, stavi u puno delovanje i utvrdi rimski državni sistem, nalazi se, kako smatramo, Arijanova motivacija za pisanje o Aleksandru Velikom. Arijanov svet nije republikanski Rim, neki njegovi „republikanski” stavovi samo su prilika za dvo-smislenost i stavljanje maske; on je svestan realnosti sveta u kojem dominiraju jake carske ličnosti i njegov aktivan učesnik, međutim, njegov vrednosni sistem i lične simpatije pre su na strani onoga koji konsoliduje i učvršćuje nego onoga koji je obuzet težnjom da pređe sve zamislive granice. Počevši sa Aleksandrovim uspinjanjem

23 Dion Kasije, LXXVIII 22.

24 Dion Kasije, LXXVII 8, LXXX 18.

na presto Makedonije, nakon smrti Filipa II, ostavljajući po strani njegovo detinjstvo i ranu mladost, on daje sliku zahuktalog imperijalizma, neprestanih vojnih operacija – neke od njih briljantni su primeri vojne veštine i pameti, a neke obična klanica i, danas bi se reklo, genocid – eksplozivnog širenja znanja i vidika antičkog čoveka te civilizacijskog eksperimenta u ujedinjenju Istoka i Zapada, Helade i Orijenta. Do dana današnjeg osvešćuju se i proučavaju efekti i delovanje svih ovih poduhvata.

Središnja ličnost, meteor antičke istorije, oslikana je kroz sve postojeće tenzije i protivrečnosti: briljantni vojskovođa, beskrupulozni političar, vešt propagandista i glumac; mlad čovek finih manira, druželjubiv, neuravnotežen, snažna ličnost i rob svog *pothosa*²⁵, vodi desetine hiljada ljudi preko svih granica izdržljivosti, takmičeći se pritom sa ličnostima iz mita i prošlosti, sa sopstvenim ocem, sa samim sobom; orijentalni despot koji podleže sumnjama, praznovERICI, koji uklanja svoje najbliže saborce i saradnike; nervozni alkoholičar, kreator grandioznih zamisli koji odlazi sa ovoga sveta u času najveće moći, okružen onima koji će uskoro gurnuti svet Mediterana u krvave ratove za nasleđe, tvorcima novih država i novih kulturnih obrazaca, kompleksnog doba helenističke kulture.

Na prvi pogled jednostavna struktura, Arijanov narativ, hvaljen zbog težnje za utvrđivanjem istorijske istine i odsustva retorskih sredstava, preciznosti u izlaganju – rasporeda vojskovođa i pojedinih odreda vojske na bojnom polju, na primer – te odsustva fantastičnih dodataka, u stvari je jedan veoma složen splet različitih literarnih postupaka namenjen obrazovanoj rimskoj publici II veka. Tekst je prevashodno egzemplaran a namera samog Arijana nije kontekstualizacija istorijskih događaja. U ekskursu o propasti Tebe²⁶, primera radi, razmatra samo njenu amplitudu i ne situira je

25 Πόθος, želja, žudnja, čežnja, ginuće za nečim.

26 Knjiga prva, 9.

istorijski niti analizira politički odnos između takvih događaja. Ne poseduje način da se izbori sa verzijama jednog događaja koje su podjednako verodostojne, kao prilikom zavere paževa²⁷, jer pored osnovne intencije koju smo pokušali da istaknemo, konsolidacije umesto izlišnih osvajanja, nema sopstvenu računicu u prikazivanju Aleksandra, niti njegovih saboraca, koju bi istakao u prvi plan. Vremenska distanca od četiri stoleća samo je usložila percepciju takve istorijske ličnosti i direktni je povod za Arijanovo divljenje koje potpuno otvoreno priznaje. Sa ovim je u vezi i njegovo neprestano insistiranje na pojmu *pothos* koje je otvoreni izraz nemoći da se, dakako u svetlu antičke psihologije, pokuša objasniti motivacija postupaka ovog bez sumnje kompleksnog čoveka. Govori, momenti u kojima pisac dopušta samom Aleksandru i drugim ličnostima da objasne i izlože svoje postupke, svojevrzne su opruge u narativu i doprinose dramskom naboju; pored toga što su standardno sredstvo antičke historiografije, nema boljeg načina da se pojedine okolnosti istaknu, kao na primer, odnos vojskovođe sa svojim ljudima tokom pobune u Opisu²⁸. Proročanstva i znamenja svih vrsta, kakav god bio Arijanov stav prema njima, jednostavno su sastavni deo antičkog istorijskog teksta, kao i izlaganje onih podataka koji se „nalaze na zalihama”, a prema kojima pisac nema stav ili u njih otvoreno ne veruje. Po rečima Arijanovog rimskog kolege Kurcija Rufa: *Equidem plura scribo quam credo*.

Složenost narativa *Pohoda* ne proishodi iz same faktografije. Obrazovana rimska publika II veka nije išla za Rankeovim *wie es eigentlich gewesen ist*. Do sopstvenog je vremena već imala prilike da vidi opsežne vojne poduhvate, vladare obuzete veličinom i napete političke okolnosti u kojima se lako gubila glava. Pitanje je koliko joj je bila bitna činjenica da je narativ *Pohoda* slika prelaska

27 Knjiga četvrta, 13–14.

28 Knjiga sedma, 9–10.

od makedonske tradicionalne monarhije, bazirane na sprezi kralja sa svojim heterima²⁹, u apsolutnu, despotsku monarhiju. Kulturne i civilizacijske posledice bile su sveprisutne, u arhitekturi, umetnosti, književnosti. Ono što je ta publika mogla da ceni jeste Arijanova pozicija samosvesnog stiliste, autora koji je u neprestanom aluzivnom kontaktu sa velikim klasicima, na prvom mestu Ksenofontom, potom Herodotom i Tukididom, Homerom i traģičarima te izvorima kojima se služi. Rimski je helenizam doba Antonina veoma dobro znao da takva mesta identifikuje i da ih postavi u odgovarajući kontekst narativa. Neka su pak očigledna na prvi pogled: izlaganje mita o Ikaru nakon govora o velikim Aleksandrovim namerama jasna je kritika ambicioznosti bez granica i stalne žudnje za velikim ali teško održivim postignućima³⁰. Sasvim je jasno da se takva mesta ne mogu uvek naglasiti u prevodu, osim u napomeni, i da se tako tekst, nažalost, lišava mnogih karakterističnih odlika; nadomestak u vidu filološkog aparata i napomena može samo da protetski ublaži taj gubitak. Štaviše, može se reći da je recepcija Arijanovog narativa i stav, nasuprot Fotiju, o odsustvu retorskih sredstava i postupaka, zapravo zasnovana na čitanju prevoda a ne izvornika. Arijanov jezik po nekim osobenostima napušta atički standard, što je neke od priređivača teksta dovodilo do toga da ga naknadno „aticiziraju” i uklanjaju jonske i druge oblike;

29 Veoma kompleksan termin koji Arijan ne upotrebljava uvek dosledno; pored toga što označava prijatelja, pristalicu, saplemenika ili pomagača odnosi se na posebnu vojnu formaciju u makedonskoj vojsci, 2000 ljudi iz najboljih porodica u zemlji koji su činili jezgro konjice; bili su razdeljeni u osam posebnih odela od kojih je prvi činio agemu – kraljevu gardu. Takođe označava uzak krug kraljevih neposrednih pomagača koji su bili uz njega u ratu i miru. Vodeći među njima nosili su naziv somatofilaks, njih sedmorica na broju.

30 Knjiga sedma, 20; opet, u IV govoru Diona iz Pruse Diogen kinik upozorava Aleksandra zbog slavoljublja; nije isključeno da je Arijanu bio poznat ovaj govor.

glagolska vremena ne gradi uvek pravilno, upotrebljava imperfekat za završenu radnju, koristi predloge na neuobičajen način; često se nepotrebno ponavlja pa izostavlja nastavke ili nagomilava slične, time prouzrokujući nejasnoće kao u Knjizi prvoj, 12. Prikazi dešavanja na bojnopolju, ponekad u sinkopi, nisu uvek sasvim jasni; nije dosledan u upotrebi termina, tako da stalni termini – στρατός, στρατόπεδον, φάλαγξ, nekada označavaju čitavu vojsku a nekada jedan deo. Međutim, pošto je tekst potpuno konzistentan u svojoj osnovnoj nameri, ovakve i slične devijacije, da sada ne zalazimo u detaljniju analizu, ne remete čitanje i percepciju, a teškoće koje ispostavlja izvornik nisu uvek praćene punim reperkusijama po prevod.

Ostaje činjenica da je Arijanova *Anabasa, Pohod Aleksandra Velikog*, jedno od najvrednijih dela antičke helenske, rimske i evropske književnosti, uzbudljiva pripovest o uzbudljivom razdoblju i ljudima. Počinje kao *enkomion*, pohvalno slovo, ali kako narativ napreduje dospeva do specifične napetosti, niza jakih i upečatljivih slika te do večnih pitanja odnosa čoveka i moći, želja i stvarnosti, sveta zamišljenog i sveta postojećeg. Zbilja, pitamo se zajedno sa Edvardom Morganom Forsterom, da li je tadašnji svet bio spreman za njega, za takvog vladara, rušitelja i graditelja?³¹ Arijanov narativ nije literarna proskineza nego razložna i nijansirana studija Aleksandrovog doba koja odražava svu složenost Aleksandra samog, kao čoveka i vladara.

Patrijarh Fotije (820–891), koga smo već nekoliko puta pomenuli u ovom kratkom uvodu, omogućio nam je uvid u sadržaj Arijanovih *Događaja posle Aleksandra, Tā μετά Αλέξανδρον*. Neumorni učenjak kompilirao je svoje najznačajnije delo – *Biblioteku, Μυριοβίβλιον* – kao svojevrsni „dnevnik čitanja” skoro tri stotine dela, od kojih veliki broj danas ne postoji. U grupi autora profane književnosti pretežan broj čine istoričari, kao Agatarhid, Ktesija,

31 Esej *Povratak iz Sive* u zbirci *Faros i Farilon*, prev. D. Acović, Karpos, Loznica, 2012.

Memnon i drugi, potom pisci sastava iz geografije, medicine, mitografije te predstavnici pučke književnosti. Pored stilske ocene Arijanovog dela i biografskih podataka, Fotije donosi prikaze sadržaja same *Anabase*, potom *Događaja posle Aleksandra*, *Istorije Bitinije* i *Istorije ratova sa Parćanima*. Fotije, patrijarh Konstantinopolja 858–867. i 878–886. godine, bio je srčani branilac apostolske tradicije i kulturnog nasleđa istoka. U krugu erudita koji je formirao bavio se reformama pisma i očuvanjem velikog broja helenskih klasika koje danas posedujemo.

Editio princeps Arijanove *Anabase* pojavila se u Veneciji (Trincavelli, 1535. godine), na bazi nekoliko srednjovekovnih rukopisa – Codex Parisinus gr. 1753. (XV vek), Constantinopolitanus (XV vek), Vindobonensis (XII, rani XIII vek). Starohelenski izvornik koji smo koristili jeste izdanje: *Arrian with an English Translation* by E. Eliff Robson, in two volumes, London, MCMLXVII; pored ovoga konsultovano je i izdanje: *Arriani Anabasis et Indica*, Fr. Dübner, Parisiis, MDCCCXLVI te francuski prevod: *Arrien, Expéditions d’Alexandre*, Bibliothèque militaire, Paris, 1835. Za navode iz Fotija korišćen je izvornik: *Photii Const. Patriarchae Opera Omnia*, Parisiis 1900, Patrologiae Graecae tomus CIII. Za izradu napomena korišćena su navođena dela te standardni priručnici struke.

Dejan Acović

Pohod
Aleksandra Velikog

ARIJANOVA UVODNA REČ

O Aleksandru su pisali Ptolemej, Lagov sin, i Aristobul, Aristobulov sin. U čemu se oni slažu navodim kao sasvim istinito, a tamo gde se ne slažu odabrao sam ono što mi se činilo verovatnijim i ujedno vrednijim da se kaže. O Aleksandru su pisali i mnogi drugi te ne postoji čovek o kojem ima više međusobno različitih povesti. Meni se čini da su Ptolemej i Aristobul najverodostojniji u prikazu. Aristobul je sa Aleksandrom učestvovao u pohodu, a Ptolemej je – pored toga što je učestvovao u pohodu – i sam bio kralj, pa bi za njega neistina bila veća sramota nego za nekog drugog čoveka. Obojica su pisali posle Aleksandrove smrti te nije bilo ni podsticaja ni zabrane da nešto prikažu drugačije nego što se zbilo. Koristio sam i prikaze drugih koji su mi se činili vrednim kazivanja, a koji nisu sasvim neverovatni; njih sam navodio samo kao ono što se pričalo o Aleksandru. Ko se bude čudio zašto sam pored tolikih pisaca i ja odlučio da sastavim ovo delo, najpre neka se upozna sa ostalim delima, potom sa ovim mojim, i tada neka se čudi do mile volje.

KNJIGA PRVA

1. Kažu da je Filip skončao¹ u vreme kada je arhont u Atini bio Pitodem². Pošto je Aleksandar, Filipov sin, preuzeo kraljevsku vlast, otišao je do Peloponeza. Bilo mu je nekih dvadeset godina. Tada je sazvao tamošnje Helene na skupštinu i zahtevao je od njih vrhovno zapovedništvo u pohodu protiv Persije koje su prethodno dodelili Filipu. Aleksandar je dobio ono što je tražio od svih, osim od Lakedemonjana³. Oni su odgovorili da nisu navikli da slušaju druge nego da sami zapovedaju. Bilo je protivljenja i u gradu Atinjana. Ali već kod prvog Aleksandrovog pokreta Atinjane je obuzeo strah pa su Aleksandru dodelili i veće počasti od onih koje je dobio Filip. Kada se vratio u Makedoniju, otpočeo je pripreme za pohod na Aziju.

Početak proleća krenuo je u Trakiju protiv Tribala⁴ i Ilira⁵, jer je doznao za njihove pobunjeničke namere. Činilo mu se nesmotrenim

1 U atentatu juna 336.

2 Atinjani su godine obeležavali navođenjem imena prvog od devetočlanog veća arhonata; atički pisci koriste ovaj način datiranja.

3 Tesalska liga Aleksandra je priznala kao taga, vrhovnog zapovednika, članovi amfiktionijskog veća vođom, a veće korinthske lige vrhovnim zapovednikom sa neograničenim ovlašćenjima; dakle, primio je izraze podaništva od svih helenskih polisa, osim Sparte.

4 Tribali su naseljavali današnju Bugarsku, a pritisak Kelta potisnuo ih je ka Makedoniji.

5 Iliri su odavno došli u sukob sa Makedoncima, naročito zbog jačanja makedonske države. Filip uspostavlja, nakon nekoliko makedonskih poraza, granicu sa Ilirima na Ohridskom jezeru. U stanje stalnog sukoba umešali su se i Atinjani koji su u Ilirima pronašli saveznike protiv Makedonije, tako da

da ostavi ta granična plemena u nepokornosti kada iz svoje zemlje polazi na tako dalek pohod. Tako je krenuo iz Amfipolja⁶ u zemlju takozvanih nezavisnih Tračana⁷, ostavivši sa leve strane grad Filipi⁸ i planinu Orbel⁹. Kada je prešao preko reke Nest, stigao je, kako kažu, do Hema¹⁰ za deset dana. U uskim klancima, kojima se prolazi kroz planinu, suprotstavili su mu se naoružani trgovci¹¹ i nezavisni Tračani. Bili su radi da zaustave Aleksandrovo napredovanje te su zaposeli visove Hema, pored kojih je njegova vojska morala da prođe. Okupljali su zaprežna kola i postavljali ih kao grudobrane za odbranu. Istovremeno su naumili da na najstrmijim padinama otiskuju kola na makedonsku falangu¹² dok se bude

je i sam Demosten boravio u toj „varvarskoj” zemlji. Filip sa Ilirima ratuje sve do svoje smrti a njegove operacije nastavio je Aleksandar.

6 U Makedoniji, na istočnoj obali Strimona; prvobitno grad tračkog plemena Edonjana, pao je u Filipove ruke 358.

7 Nezavisnih od Makedonije.

8 Na obroncima planine Pangej, osnovao ga je Filip na mestu naselja Krenides, kolonije Tasosa. Slavan po sukobu Oktavijana Avgusta i Antonija sa Brutom i Kasijem te kao mesto prve hrišćanske misije u Evropi apostola Pavla.

9 Planina severoistočno od Makedonije između Strimona i Nesta; sada Perin-Dag.

10 Planina Balkan.

11 U izvorniku: ἐμπόρων; možda kakav naoružani karavan, otuda kola; neki priređivači rukopisa ispravljaju u ὁμόρος, sused, susedni.

12 Neprekidan, zbijen linijski postroj u vojskama antičkih država, poznat još od III milenijuma kod Sumerana. Homerove vojske takođe se postrojavaju u zbijene redove, štita do štita, šlem do šlema, ratnik do ratnika, a tada se i javlja reč φάλαγξ, nepoznate etimologije. Izgleda da su Dorci, osvajači dela Peloponeza, prvi uočili prednost zbijenih taktičkih tela i praktično ga razvili. Kod antičkih pisaca pojam falanga nije jasno određen; tek od Polibijsa odnosi se na tešku pešadiju za blisku borbu. Helenska falanga zajednička je svim polisima klasičnog doba; izrazito je monolitna, isključivo ofanzivna i slabih manevarskih sposobnosti. Broj vrsta menjao se od slučaja do slučaja (između 8 i 12). Veći broj vrsta podrazumevao je manji broj redova, dubina kolone sadrži u sebi dinamički potencijal i daje probojnu snagu, dok širina

kretala uzbrdo, nameravajući da gusto zbijenoj falangi tako nanesu što više gubitaka.

Aleksandar je međutim smišljao način da što je moguće sigurnije prođe preko planine. Kada je doznao da nema drugih prolaza, naredio je hoplitima¹³ da se razmaknu, koliko to bude dopuštala širina puta, dok se kola budu spuštala niz padine; onima koji se nađu pritešnjeni na uzanom putu rekao je da polegnu i da gusto polože štitove da bi kola koja se na njih budu obrušavala na padini prešla preko njih bez posledica. Bilo je kako je Aleksandar zamislilo: napravili su prolaze u falangi, a kola koja su prelazila preko zbijenih štitova nanela su neznatnu štetu i niko nije poginuo pod njima. Tada su se Makedonci obodriili jer su kola, kojih su se veoma bojali, ostavili za sobom te su se uz bojni poklič stuštili na Tračane. Aleksandar je naredio da se strelci sa desnog krila postave ispred ostalog dela vojske, jer im je tu bilo bolje mesto, i da svojim strelama gađaju Tračane gde god da se pojave. Sam je poveo agemu¹⁴,

omogućava obuhvat; slaba mesta falange su bokovi. Epaminonda Tebanac reformisao je falangu uvodeći kosi borbeni poredak. Makedonsku falangu takođe čine teški pešaci (pezeteri) koji se bore u 16 vrsta; bila je podeljena na takse (τάξις) koje su predstavljale odrede regrutnih okruga Makedonije, ove na lohose, lohosi na desetine. Glomaznija i osetljivija na bokovima makedonska falanga ne predstavlja napredak u taktičkom kvalitetu. Elastičnost na bojnopolju Makedonci su postizali sadejstvom rodova. Falanga Filipa i Aleksandra stalno se razvijala; pezeteri, naoružani kopljima dužine 4.93 m, postavljeni su obično u 8 vrsta; bio je to jaki zid od kopalja, nezadrživog udara kada bi se kompaktno sručio na neprijatelja; međutim, bila je slabe okretnosti i manevarskih sposobnosti. Rimljani su prihvatili falangu ali su je od II punskog rata razvili u efikasniji instrument stvaranjem kohorti, manjih taktičkih jedinica, koje su vrhunac razvoja falange.

13 Teški pešaci; ime su dobili po velikom štitu, ὄπλον; u Aleksandrovoj vojsci štit je bio manji, okrugao ili duguljast.

14 Heteri, teška konjica, mahom sastavljena od Makedonaca, bila je razdeljena u 15 ila (ἵλαι), prema okruzima iz kojih dolaze i po kojima nose ime, jačine 150 do 250 ljudi; Posebna 16. ila činila je agemu, kraljevsku konjičku gardu kojoj je na čelu bio sam Aleksandar.

hipaspiste¹⁵ i Agrijane¹⁶ na desno krilo. Strelci su počeli da potiskuju Tračane koji su izletali iz svojih redova, a kada je nastupila falanga, lako je proterala slabo naoružane varvare, tako da pred Aleksandra, koji je vodio desno krilo, nije stupio niko. Varvari su bacali oružje i u neredu bežali niz brdo. Poginulo ih je hiljadu i pet stotina, ali je bilo malo zarobljenika zbog njihove hitrine i poznavanja predela. Žene su, koje su za njima stupale, bile pohvatane sve do jedne zajedno sa decom i čitavim imetkom.

2. Aleksandar je poslao plen u primorske gradove, a njegovu prodaju poverio je Lisaniji i Filoti¹⁷. Prešao je preko vrha planine i dalje napredovao prema Tribalima kroz planinu Hem, i stigao do reke Ligin¹⁸. Ta je reka od Dunava¹⁹ udaljena tri dana hoda. Sirmo, kralj Tribala, već je bio upoznat sa Aleksandrovim prodorom pa je poslao žene i decu na Dunav, na jedno od tamošnjih ostrva. Tom je ostrvu ime Peuka. Tamo su posle Aleksandrovog napada pobjegli i Tračani, susedi Tribala, te i sam Sirmo sa svojom pratnjom. Veći deo Tribala pobjegao je nazad prema reci Ligin, odakle je dan ranije pošao Aleksandar.

Čim je doznao kuda su otišli Tribali, krenuo je na njih i zatekao ih u podizanju logora. Iznenađeni, varvari su se postavili u bojni poređak kod šume na obali reke. Sam Aleksandar poveo je svoju falangu,

15 „Oni pod štitom”, organizovao ih je Filip prvobitno kao gardu, potom su prošireni u nekoliko odreda; hopliti za blisku borbu, lakše naoružani i spremniji za brze pokrete; zauzimali su sredinu između teške pešadije i ostalih lako naoružanih pešaka.

16 Pleme u istočnoj Peoniji, susedi Tribala; pokorio ih je Filip i u makedonskoj vojsci služili su kao konjanici i laka pešadija.

17 Sin Parmeniona, najiskusnijeg Aleksandrovog vojskovođe; zapovednik konjičkog odreda. Kasnije će nastradati pod optužbom da je kovao zaveru protiv Aleksandra.

18 Nije izvesno koja je reka u pitanju.

19 U izvorniku: Ἰστρος; gornji tok reke nazivao se Δανούβιος; jednostavnosti radi opredelili smo se za savremeni naziv.

Tematski sadržaj
Arijanovog *Pohoda Aleksandra Velikog*

Knjiga prva

1. Smrt Filipa II i Aleksandrov uspon. Pohod na Tračane.
2. Bitka sa Tribalima.
3. Aleksandar na Dunavu i oblasti Geta.
4. Aleksandar uništava grad Geta, keltski izaslanici.
5. Pohod Klita i Glaukije, ilirskih kraljeva.
6. Poraz Klita i Glaukije.
7. Pobuna u Tebi.
8. Pad Tebe.
9. Razaranje Tebe.
10. Aleksandrovi pregovori sa Atinjanima.
11. Aleksandar prelazi Helespont i posećuje Troju.
12. Aleksandar na Ahilejevom grobu; Persijanci odbacuju Memnonov ratni plan.
13. Bitka kod Granika.
14. Raspored vojski.
15. Opis bitke kod Granika.
16. Poraz Persijanaca; gubici na obe strane.
17. Aleksandar u Sardu i Efesu.
18. Aleksandar odlazi u Milet i zauzima ostrvo Lada.
19. Opsada i zauzimanje Mileta.
20. Opsada Halikarnasa; neuspeli napad na Mind.

21. Opsada Halikarnasa.
22. Nastavak opisa opsade.
23. Razaranje Halikarnasa; Ada, kraljica Karije.
24. Aleksandar u Likiji i Pamfiliji.
25. Izdaja Aleksandra, Eropovog sina.
26. Aleksandar u Pamfiliji; zauzimanje Aspenda i Side.
27. Aleksandar u Frigiji i Pisidiji.
28. Ratna dejstva u Pisidiji.
29. Aleksandar u Frigiji.

Knjiga druga

1. Persijanci zauzimaju Mitilenu; Memnonova smrt.
2. Persijanci zauzimaju Tenedos; njihov poraz na moru.
3. Aleksandar u Gordiju.
4. Osvajanje Kapadokije; Aleksandrova bolest u Tarsu.
5. Aleksandar kod Sardanalove grobnice; dejstva u Kilikiji.
6. Aleksandar napreduje ka Miriandrionu; Darije mu polazi u susret.
7. Darije kod Isa; Aleksandrov govor vojsci.
8. Raspored vojski.
9. Aleksandar menja bojni poredak.
10. Bitka kod Isa.
11. Poraz i bekstvo Darijevo.
12. Aleksandrovo postupanje sa Darijevom porodicom.
13. Bekstvo makedonskih dezertera u Egipat; delovanje Agisa III, spartanskog kralja; Aleksandar zauzima Fenikiju.
14. Darijevo pismo i Aleksandrov odgovor.
15. Aleksandrov postupak sa zarobljenim helenskim izaslanicima; potčinjavanje Biblosa i Sidona.
16. Kult Herakla u Tiru; Tirci odbijaju da puste Aleksandra u grad.

17. Aleksandrov govor najvišim zapovednicima vojske.
18. Opsada Tira; gradnja nasipa od obale ka gradu.
19. Opsada Tira.
20. Tir pod opsadom s mora i kopna.
21. Nastavak opisa opsade Tira.
22. Pomorski poraz branilaca Tira.
23. Nastavak opisa opsade.
24. Zauzimanje Tira.
25. Odbijanje Darijeve ponude; Batis, vladar Gaze, odbija da se preda.
26. Opsada Gaze.
27. Zauzimanje Gaze.

Knjiga treća

1. Zauzimanje Egipta; osnivanje Aleksandrije.
2. Opis osnivanja Aleksandrije; događaji na Egeju.
3. Aleksandar posećuje Amonov hram.
4. Oaza Amonovog hrama.
5. Uređenje unutrašnje organizacije Egipta.
6. Odlazak u Siriju; Aleksandrovo blago postupanje sa Harpalom.
7. Prelazak Eufrata i Tigra.
8. Opis Darijeve vojske kod Gaugamele.
9. Aleksandrova taktika; njegov govor zapovednicima.
10. Odbacivanje Parmenionovog saveta.
11. Taktika protivničke vojske.
12. Aleksandrova taktička postupanja.
13. Bitka kod Gaugamele.
14. Nastavak opisa bitke; Darijevo bekstvo sa bojnog polja.
15. Poraz Persijanaca i proganjanje Darija.
16. Darijevo bekstvo u Mediju; Aleksandar odlazi ka

Vavilonu i Suzi.

17. Potčinjavanje Uksijaca.
18. Poraz satrapa Ariobarzana i zauzimanje Persepolisa.
19. Progon Darija kroz Mediju i Partiju.
20. Aleksandar prolazi kroz Kaspijska vrata.
21. Satrap Bes ubija Darija.
22. Arijanova ocena Darijeve ličnosti.
23. Ekspedicija u Hirkaniju.
24. Pohod na pleme Marda.
25. Odlazak u Baktriju; Besu pomaže satrap Satibarzan.
26. Parmenion i Filota osuđeni na smrt zbog zavere.
27. Postupak sa Amintom; Arijaspi.
28. Aleksandar prelazi Hindu-Kuš.
29. Zauzimanje Baktrije i progon Besa preko reke Oks.
30. Hvatanje Besa; ekspedicija u Sogdijani.

Knjiga četvrta

1. Pobuna Sogdijanaca.
2. Aleksandrovo zauzimanje pet gradova u dva dana.
3. Razaranje Kirupolja; pobuna Skita.
4. Poraz Skita sa druge strane reke Tanais.
5. Spitamen uništava makedonske odrede.
6. Spitamen proteran u pustinju.
7. Postupak sa Besom.
8. Aleksandar u pijanstvu ubija Klita.
9. Aleksandrova tuga za Klitom.
10. Rasprava između Kalistena i Anaksarha.
11. Kalisten odbija da se povinuje proskinezi.
12. Takođe lično odbija da se pokloni Aleksandru.
13. Zavera paževa.
14. Pogubljenje Kalistena i Hermolaja.

15. Savez sa Skitima i Horazmljanima.
16. Potčinjavanje Sogdijane; Spitamenovi novi poduhvati.
17. Spitamenov poraz i smrt.
18. Oksijart opsednut na Sogdijskoj steni.
19. Aleksandar zauzima stenu i ženi se Roksanom.
20. Uljudno postupanje Aleksandrovo sa Darijevom porodicom.
21. Zauzimanje Horijenove stene.
22. Aleksandar dolazi do reke Kofen i prima počasti od Taksila.
23. Bitke sa lokalnim stanovništvom.
24. Operacije protiv Aspasijaca.
25. Poraz Aspasijaca; napad na Asakene i Gurejce.
26. Opsada grada Masage.
27. Opsada gradova Masage i Ore.
28. Zauzimanje Bazire; napredovanje do stene Aorno.
29. Opsada stene Aorno.
30. Zauzimanje stene; dolazak do Inda.

Knjiga peta

1. Aleksandar u Nisi.
2. Aleksandar u Nisi, nastavak.
3. Arijanov dijalog sa Eratostenom; prelazak Inda.
4. Digresija o Indiji.
5. Reke i planine Azije
6. Opšti opis Indije.
7. Način premošćavanja reka.
8. Kretanje od Inda ka Hidaspu.
9. Por sprečava Aleksandrov prelazak.
10. Aleksandar i Por na reci Hidaspu.
11. Aleksandrovi pokušaji prelaska reke.
12. Prelazak Hidaspa.

13. Nastavak opisa prelaska Hidaspa.
14. Bitka kod Hidaspa.
15. Porov bojni poredak.
16. Aleksandrova taktika.
17. Porov poraz.
18. Gubici u boju; Por se predaje.
19. Savez sa Porom; uginuće Aleksandrovog konja Bukefala.
20. Potčinjavanje Glaušana; izaslanici od kralja Abisara; prelazak reke Akesin.
21. Napredovanje preko reke Hidraot.
22. Napad na oblast Katejaca.
23. Napad na grad Sangalu.
24. Zauzimanje Sangale.
25. Aleksandrova vojska odbija poslušnost; Aleksandrov govor zapovednicima.
26. Nastavak Aleksandrovog govora.
27. Kenov govor.
28. Aleksandar donosi odluku o povratku.
29. Ponovni prelazak Hidraota i Akesina.

Knjiga šesta

1. Pripreme za plovidbu niz reku Ind.
2. Plovidba Hidaspom.
3. Nastavak opisa plovidbe Hidaspom.
4. Plovidba Hidaspom u Akesin.
5. Plovidba rekom Akesin.
6. Ekspedicija protiv Malijaca.
7. Nastavak ekspedicije.
8. Poraz Malijaca na reci Hidraot.
9. Napad na njihovo uporište.
10. Aleksandar ozbiljno ranjen u boju.

11. Nastavak prikaza Aleksandrovog ranjavanja.
12. Zabrinutost vojske za Aleksandra.
13. Aleksandrov oporavak.
14. Plovidba niz Hidraot i Akesin do Inda.
15. Plovidba Indom do oblasti Musikana.
16. Ekspedicija protiv Oksikana i Samba.
17. Pogubljenje Musikana; zauzimanje Patale.
18. Nastavak plovidbe Indom.
19. Plovidba Indom do mora.
20. Istraživanje ušća Inda.
21. Ekspedicija protiv Oričana.
22. Prelazak Gedrosijske pustinje.
23. Nastavak opisa.
24. Nastavak opisa.
25. Patnje i gubici vojske.
26. Aleksandrov velikodušni postupak.
27. Prolazak kroz Karmaniju; kažnjavanje lokalnih zapovednika.
28. Aleksandar u Karmaniji.
29. Aleksandar u Persiji; popravljanje grobnice Kira Velikog.
30. Peukesta imenovan za satrapa Persije.

Knjiga sedma

1. Aleksandrovi planovi; indijski mudraci.
2. Aleksandrovi razgovori sa indijskim mudracima.
3. Samožrtvovanje Indijca Kalana.
4. Brakovi između Makedonaca i Persijanaca.
5. Nagrade i darivanja vojnicima.
6. Persijski borci se obučavaju makedonskoj ratnoj veštini.
7. Plovidba rekom Tigar.
8. Ljutnja Makedonaca na Aleksandra, odbijanje

- poslušnosti.
9. Aleksandrov govor.
 10. Nastavak Aleksandrovog govora.
 11. Pomirenje sa vojskom.
 12. Deset hiljada Makedonaca odlaze kući sa Kraterom; sukobi Olimpijade i Antipatra.
 13. Nisejsko polje; Amazonke.
 14. Hefestionova smrt.
 15. Potčinjavanje Kosejaca; izaslanici raznih naroda kod Aleksandra.
 16. Istraživanje oblasti Kaspijskog mora.
 17. Aleksandar odbija savet haldejskih žreca.
 18. Predskazanja Aleksandrove smrti.
 19. Izaslanici iz Helade; mornarica se priprema za pohod na Arabiju.
 20. Opis Arabije; Nearhova ekspedicija.
 21. Opis Eufrata i Palakope.
 22. Predskazanje Aleksandrove smrti.
 23. Persijanci se svrstavaju u makedonske borbene odrede; kult Hefestiona.
 24. Još jedan predznak Aleksandrove smrti.
 25. Aleksandra obuzima groznica.
 26. Aleksandar umire.
 27. Glasine o trovanju.
 28. Karakterizacija Aleksandra.
 29. Opravdavanje njegovih grešaka.
 30. Pohvala Aleksandra.

Sadržaj

Hronologija.....	7
Predgovor.....	9
ARIJANOVA UVODNA REČ.....	29
KNJIGA PRVA.....	31
KNJIGA DRUGA.....	79
KNJIGA TREĆA.....	117
KNJIGA ČETVRTA.....	161
KNJIGA PETA.....	201
KNJIGA ŠESTA.....	235
KNJIGA SEDMA.....	269
Patrijarh Fotije: Arijan, <i>Događaji posle Aleksandra</i>	307
Indeks imena.....	319
Indeks geografskih i etničkih naziva.....	323
Tematski sadržaj.....	331

Flavije Arijan
POHOD ALEKSANDRA VELIKOG

Za izdavača
Dijana Dereta

Glavni urednik
Aleksandar Šurbatović

Likovno-grafička oprema
Milan Bogdanović

Lektura i korektura
Aleksandra Šašović

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-017-6

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2015.

Izdavač / Štampa / Plasman

DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižare DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503
Banovo brdo, Dostojevskog 7, tel.: 011/ 35 56 445, 30 58 707

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.18:929 Александар Велики, македонски краљ

АРИЈАН, Флавије, 86-146

Pohod Aleksandra Velikog/Флавије Аријан; pre-
veo sa starogrčkog Dejan Acović. – 1. Deretino izd. –
Београд: Dereta, 2015 (Београд: Dereta). – 338 стр.:
илустр.; 21 cm. – (Библиотека Posebna izdanja/Dereta)

Prevod dela: Arriani Anabasis et Indica. – Тираж
1.000. – Str. 9-26: Predgovor/Dejan Acović. – Na-
pomene i bibliografske reference uz tekst. – Registri.
– Sadrži i: Arijan, Događaji posle Aleksandra/patrijarh
Fotije.

ISBN 978-86-6457-017-6

а) Александар Велики, македонски краљ
(356 пне-323 пне)

COBISS.SR-ID 217029132